

بررسی و مقایسه‌ی موسیقی بیرونی غزل‌های سیف فرغانی و سعدی

محمد امیر مشهدی* - عبدالله واثق عباسی** - محمدرضا مشهدی***

چکیده

سیف فرغانی از جمله شاعرانی است که در کتاب‌های تذکره از وی نشانی نیست. خوانندگان با مطالعه‌ی شعر او به والایی مقامش در قصیده و غزل پی می‌برند. او در غزل‌هایش بارها، مستقیم و غیرمستقیم به پیروی خود از سبک و شیوه‌ی سخن سعدی اشاره کرده است. این پژوهش بر آن است تا موسیقی بیرونی (عروض) غزل‌های سیف فرغانی را بررسی کند، در بیش‌تر موارد با موسیقی بیرونی غزل‌های سعدی نیز مورد بررسی، مقایسه و نقد و تحلیل قرار دهد. سیف و سعدی در غزل‌هایشان از بحرهای عروضی یکسان بهره گرفته‌اند. وزن‌های به‌کار رفته در غزل‌های سیف، سنگین و باوقارند ولی وزن‌های غزل‌های سعدی روان‌تر و شادترند، به‌عبارت دیگر در وزن‌های غزل‌های سیف هجاهای بلند و در غزل‌های سعدی، هجاهای کوتاه، برجستگی دارند. در غزل‌های سیف وزن‌های متناوب و دوری کم‌تر به‌کار رفته است. تسکین‌ها (سکته‌ها)ی عروضی درون‌مصراع‌ی که باعث افزایش سنگینی و غمگینی وزن شعر می‌شوند، در غزل‌های سیف بیش‌تر است. هر دو از به‌کار بردن وزن‌های نامطبوع، که ذوق سلیم آن‌ها را نمی‌پسندد، دوری جُسته‌اند. برخی ویژگی‌های شعر سبک خراسانی: تشدید مخفف، اسکان ضمیر و حذف مصوت کوتاه در غزل‌های سیف وجود دارد.

کلیدواژه: موسیقی بیرونی (عروض)، وزن، غزل، سیف فرغانی، سعدی

* دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، عهده‌دار مکاتبات mohammadamirmashhadi@yahoo.com

** دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

*** دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

اعلام وصول: ۸۹/۷/۶ - تاریخ پذیرش: ۹۰/۹/۲۳

مقدمه

شعر، از عناصر سازنده‌ی برخوردار است و بسیاری از شاعران، ادیبان و فیلسوفان و حکیمان بر آن اتفاق نظر دارند که وزن و موسیقی، بی‌گمان از عناصر سازنده‌ی شعراند. «نیازمند به توضیح نیست که وزن در شعر جنبه‌ی تزئینی ندارد بلکه یک پدیده‌ی طبیعی است، برای تصویر عواطف که به هیچ روی نمی‌توان از آن چشم پوشید. علتش این است که عاطفه یک نیروی وجدانی است و آثاری نیز در جسم آدمی دارد که در وی به هنگام خشم و شادی و اندوه آشکار می‌شود.» (موسیقی شعر/ ۴۸). در کتب معتبر عروضی و بلاغی همچون المعجم به نام بحور عروضی برمی‌خوریم که نه‌تنها شاعران در آن بحر‌ها، شعر نسروده بلکه شاید بعضی افراد آگاه به اصطلاحات عروضی نیز کم‌تر با آن‌ها آشنایی داشته باشند. «و اما شرح و تقطیع بعضی از ابیات بحور دایره‌ی منعکسه که اندکی به شعر می‌ماند، بحر اول، بحر صریم ... بحر کبیر... بحر بدیل... بحر قلیب... بحر حمید... بحر صغیر... بحر اصم... بحر سلیم... بحر حمیم. (المعجم / ۱۸۸-۱۸۲). در قرن‌های مختلف پویایی و تنوع در بحور اوزان در شعر فارسی قابل مشاهده است و شاعران، ناآگاهانه به پیروی از عروض عربی نپرداخته‌اند «بررسی اشعار موجود در ادب فارسی نشان می‌دهد که شاعران و ادیبان ایرانی، قواعد علم عروض زبان عربی را به تمامی نپذیرفته‌اند اما بر حسب نیازهای خود در آن تغییراتی به عمل آورده‌اند، و بر بعضی اوزان که با مذاق ایرانیان سازگار نبوده است، روی خوش نشان نداده‌اند.» (عروض فارسی / ۵-۴).

وزن‌های اشعار نیز با توجه به ترکیب و تعداد هجاهای کوتاه و بلند، آهنگ‌ها و تأثیرات متفاوت القا می‌کنند به طوری که برای هر موضوع و قالب شعری دقت و حسن انتخاب شاعر را می‌طلبد. «و اوزان هم در رزانت و خفت مختلف باشند، چه به حسب اختلاف و اتفاق اجزای دورها، و چه به حسب کثرت و قلت حرکات در هر دوری...» (معیارالاشعار/ ۱۶۳). گفتار مردم هر دوره و زمان در شعر و به تبع آن در وزن‌هایی که شاعران آن دوره و زمان به کار می‌گیرند تأثیرگذار است و نمی‌توان آن را انکار کرد. «به نظر می‌رسد که موسیقی شعر در هر دوره‌ای... مبتنی بر موسیقی جملات و کلام همان عصر است... از اوزان قدیم، مضارع و مجتث این خاصیت را دارند و با آن‌ها

می‌توان به راحتی حرف زد، تعریف کرد، درد دل کرد.» (آشنایی با عروض و قافیه/۱۲-۱۱). وزنی که برای شعر حماسی و وطنی برگزیده می‌شود با وزن اشعار حکمی و تعلیمی متفاوت است و هر دوی آن‌ها با اوزان عاشقانه و... یکسان نیستند؛ بنابراین دسته‌بندی‌هایی از اوزان شعر فارسی انجام شده است. اوزان شعر فارسی، احساسات، عواطف و مفاهیم متنوع و گوناگون را به گوش و ذهن خواننده القا می‌کند از جمله: «الف - اوزان نرم و سنگین ... ب - اوزان ضربی و تند... ج - وزن حماسی... د - اوزان برهانی و جدلی... ه - اوزان تند و کوتاه ... و - اوزان دلنشین و شیرین...» (وزن و قافیه شعر فارسی/۷۴-۷۲). بنابراین شاعر توانا می‌تواند با حسن انتخاب میان عواطف انسانی و اندیشه از یک طرف و وزن و موسیقی شعر از طرف دیگر پیوند برقرار کند. این پژوهش بر آن است تا این نظریه را بر محور عروضی غزل‌های سیف فرغانی مرور کرده و موسیقی بیرونی (عروض) غزل‌های سیف را با غزل‌های سعدی مقایسه کند:

جدول بحرهای عروضی به کار رفته در غزل‌های سیف فرغانی و سعدی

سعدی		سیف فرغانی					
درصد از کل غزل‌ها	بسامد غزل‌ها	تعداد وزن‌ها	درصد از کل غزل‌ها	بسامد غزل‌ها	تعداد وزن‌ها	نام بحر	ردیف
۸۹/۳۰	۲۱۵	۷	۳۴/۸۷	۲۰۳	۶	رَمَل	۱
۲۱/۵۵	۱۵۰	۵	۱۸/۳۹	۱۰۶	۶	هزج	۲
۱۳/۶۴	۹۵	۲	۱۷/۸۶	۱۰۴	۳	مضارع	۳
۱۸/۱۰	۱۲۶	۲	۱۴/۹۴	۸۷	۲	مجتث	۴
۵/۴۵	۳۸	۱	۶/۸۷	۴۱	۱	خفیف	۵
۰/۵۷	۴	۲	۲/۵۷	۱۵	۲	مقارب	۶
۴/۳۱	۳۰	۲	۱/۸۹	۱۱	۳	رجز	۷
۴/۰۲	۲۸	۲	۱/۸۹	۱۱	۲	منسرح	۸
۱/۲۹	۹	۱	۰/۶۸	۴	۱	سریع	۹
۹۹/۸۵	۶۹۵	۲۴	۹۹/۹۶	۵۸۲	۲۶	جمع	

با نگاه کلی به بحرهای عروضی به‌کار رفته در غزل‌های سیف فرغانی درمی‌یابیم که شاعر، به ۹ بحر از بحور عروضی شعر فارسی توجه داشته و ۲ بحر رَجَز و سریع را به بحور عروضی قصایدش افزوده و تنوع بیش‌تری ایجاد کرده و از بحرهای هم‌چون: متدارک، وافر، کامل، بسیط، مقتضب، طویل، مدید، غریب (جدید)، قریب و مشاکل و چشم‌پوشی کرده است. از این نظر به سعدی و حافظ شباهت دارد. سعدی یک غزل در بحر بسیط و حافظ یک غزل در بحر مقتضب سروده‌اند که سیف بر آن دو بحر غزلی سروده است.

وزن‌های بحر رمل

سیف ۲۰۲ غزل یعنی ۳۴/۷۰ درصد غزل‌هایش را در ۶ وزن بحر رمل سروده، از این نظر هم‌چون قصایدش عمل کرده است: زیرا از ۱۱۸ قصیده، ۳۲ قصیده یعنی ۲۷/۱۱ درصد قصایدش در بحر رَمَل است. اگر با وزن‌های رمل که در غزل‌های سعدی به‌کار رفته بسنجیم، خواهیم دید که سعدی بر وزن فعلاتن فعلاتن فعلاتن ۱۲ غزل (۱/۷۲ درصد) سروده در حالی که سیف بر این وزن غزلی سروده است.

ترتیب بسامد غزل‌هایش نیز در بحر رمل هم‌چون سعدی است با این تفاوت که سعدی بر وزن فعلاتُ فعلاتن || فعلاتُ فعلاتن که وزنی ضربی و تند است و معانی شورانگیز و پُر‌جذبه و حال را القا می‌کند ۲۱ غزل سروده؛ ولی سیف فقط یک غزل سروده است. جالب این‌که وزن فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعَلن در غزل‌های سیف رتبه‌ی نخست و در غزل‌های سعدی رتبه‌ی دوم را داراست (ص ۷ مقاله) چنین مشابهتی را در سایر وزن‌های بحر رمل نیز به چشم می‌خورد.

وزن‌های بحر هزج

سیف ۱۰۶ غزلش را در ۶ وزن بحر هزج سروده است. سیف بر وزن مفاعیلن مفاعیلن فعولن و وزن مفاعیلن (۴ بار) که وزن‌هایی دل‌نشین، شیرین و آرام هستند بیش‌ترین غزل‌ها را سروده است. این دو وزن با مضامین آرام‌بخش و عاشقانه

مناسبت دارند. تفاوت برجسته‌ی سیف با سعدی در اوزان بحر هزج آن است که سعدی بر وزن مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فاعلُن (=مفاعیل) که از اوزان جویباری و ملایم و متناسب با مضامین عاشقانه است و هفتمین وزن پُرکاربرد شعر فارسی است ۳۷ غزل سروده، حال آن‌که سیف فقط ۸ غزل دارد. بر وزن مفعولُ مفاعلُن فاعلُن که از وزن‌های کوتاه و تند است و برای مفاهیم شاد به کار می‌رود در شعر سعدی، ۳۶ غزل سروده شده است. نکته‌ی دیگر این که وزن مفاعیلُن مفاعیلُن فاعلُن، هشتمین و وزن مفاعیلُن (۴ بار)، ششمین وزن‌های پُرکاربرد شعر فارسی هستند. ولی در بسیاری از موارد به هم نزدیک‌اند زیرا ۱۸/۳۹ درصد غزل‌های سیف و ۲۱/۵۵ درصد غزل‌های سعدی در این بحر عروضی هستند.

وزن‌های بحر مضارع

سیف ۱۰۴ غزلش را در ۳ وزن بحر مضارع سروده است که ۱۷/۸۶ درصد غزل‌های او را شامل می‌شود. وزن مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلاتُن در شعر شاعران قرن ششم هم‌چون انوری و خاقانی نیز دیده می‌شود؛ اما ذوق سلیم و مشکل‌پسند شاعران بزرگ هم‌چون سعدی و حافظ آن را مناسب ندیده‌اند و بر این وزن، غزل سروده‌اند. هر چند که سیف نیز در قصاید یک مورد و در غزل‌هایش دو مورد به این وزن اقبال نشان داده است. در وزن‌های اول و دوم بسیار به سعدی شباهت دارد زیرا سعدی به ترتیب ۷۴ و ۲۱ غزل بر این دو وزن سروده است. نکته‌ی دیگر آن که وزن مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلُن که دومین وزن پُرکاربرد در شعر فارسی است. در غزل‌های سیف، رتبه‌ی چهارم و در غزل‌های سعدی رتبه‌ی سوم را دارا است.

وزن‌های بحر مجتث

سیف فرغانی ۸۷ غزلش را در دو وزن بحر مجتث سروده است که جمعاً ۱۴/۹۴ درصد غزل‌های اوست. وزن مفاعلُن فاعلاتُن مفاعلُن فاعلُن و مفاعلُن فاعلاتُن (۲ بار) از اوزان نرم، جویباری و ملایم هستند. به‌ویژه که وزن دوم (جدول ص ۷) آغازین با غم و حسرت و نظایر آن مناسبت دارد. وزن آغازین در غزل‌های سیف

رتبه‌ی دوم، در غزل‌های سعدی رتبه‌ی یکم و در غزل‌های حافظ، رتبه‌ی دوم را داراست. بنابراین ذوق سیف از این جهت هم‌چون سعدی و حافظ است. نکته‌ی دیگر این‌که وزن آغازین، پرکاربردترین وزن شعر فارسی است.

بحر خفیف

تک وزن بحر خفیف، وزنی کوتاه است که در شعر فارسی هم برای مضامین بزمی هم‌چون هفت پیکر نظامی و هم برای بیان معارف، حقایق و حکمت هم‌چون مثنوی‌های سنایی به کار رفته است. این وزن پنجمین وزن پرکاربرد شعر فارسی است. جالب این است که این وزن در غزل‌های سیف با ۴۰ مورد رتبه‌ی پنجم و در غزل‌های سعدی با ۳۸ مورد رتبه‌ی پنجم را داراست.

وزن‌های بحر متقارب

سیف فرغانی ۱۶ غزل بر دو وزن بحر متقارب سروده است. وزن فعولن فعولن فعولن فعل، وزنی حماسی و رزمی است و برای مفاهیم حماسی، تفاخر، میهنی و... مناسب است. هرچند که بعضی مضامین حکمی مشتمل بر پند و اندرز هم‌چون بوستان سعدی و عاشقانه هم‌چون *و امق و عذرای عنصری و ورقه و گلشاه عیوقی* نیز بر این وزن سروده شده‌اند. بنابراین بزرگانی هم‌چون سعدی و حافظ آن را متناسب با غزل و مفاهیم غزل ندانسته‌اند به طوری که سعدی ۳ غزل و حافظ غزلی بر این وزن ندارند. اما سیف ۱۰ غزل بر این وزن سروده است.

وزن‌های بحر رجز

شاعر ۱۲ غزل بر سه وزن بحر رجز دارد. سه بار مستفعلن رجز مسدّس سالم، در شعر فارسی بسیار نادر و کم‌کاربرد است نه تنها بزرگان شعر فارسی و غزل‌سرایان سرآمد بر این وزن شعر و غزلی نسروده‌اند؛ بلکه در شعر شاعران رده‌ی دوم و سوم نیز این وزن به ندرت دیده می‌شود. وزن مستفعلن (۴ بار) و مقتعلن مفاعلن (۲ بار) حالت خیزابی دارند و برای تحریک هیجان‌ات و رقص و سماع مناسبیت دارند. بنابراین در

غزل‌های مولانا بسیار پرکاربرد هستند. در غزل‌های سعدی وزن مستفعلن (۴بار) ۱۲ مورد و وزن مفتعلن مفاعلن (۲بار) ۱۸ مورد به کار رفته‌اند که تفاوت در میزان کاربرد وزن دوری شاد و طرب‌انگیز مفتعلن مفاعلن || مفتعلن مفاعلن در غزل‌های سعدی و سیف معنادار است.

وزن‌های بحر منسرح

شاعر در دو وزن این بحر ۱۱ غزل سروده است که ۱/۸۹ درصد غزل‌های اوست. در وزن مفتعلن فاعلات مفتعلن فع سیف تقریباً مشابه سعدی است؛ زیرا سعدی ۹ غزل بر این وزن سروده ولی باز هم تفاوت در وزن دوری تند و ضربی و شاد مفتعلن فاعلن || مفتعلن فاعلن است زیرا بر این وزن سیف فرغانی ۵ غزل و سعدی ۱۹ غزل دارد.

بحر سریع

سیف در این بحر تک وزن معروف مفتعلن مفتعلن فاعلن را در ۴ غزل به کار گرفته که ۰/۶۸ درصد غزل‌های اوست. این وزن نیز مفاهیم شاد را اقتضا می‌کند، سعدی ۹ غزل بر این وزن سروده است. یعنی بیش از دو برابر سیف. برای آن که دقیق‌تر از وزن‌های غزل‌های شاعر آگاهی یابیم در آغاز فهرست این اوزان و سپس علل توجه و یا عدم توجه شاعر را به اوزان مختلف یادآور می‌گردیم.

فهرست اوزان غزل‌ها به ترتیب بسامد

ردیف	نام وزن	سیف فرغانی			سعدی		
		رتبه	بسامد	درصد از کل غزل‌ها	رتبه	بسامد	درصد از کل غزل‌ها
۱	فَعْلَاتِن فَعْلَاتِن فَعْلَاتِن فَعْلِن (=فَعْلَان، فع لن، فع لان)	۱	۹۵	۱۶/۳۲	۲	۱۰۴	۱۴/۹۴
۲	مفاعِلن فَعْلَاتِن مفاعِلن فَعْلِن (=فَعْلَان، فع لن، فع لان)	۲	۸۴	۱۴/۴۳	۱	۱۱۳	۱۶/۲۳

۶/۶۰	۴۶	۴	۱۴/۲۶	۸۳	۳	۳	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن (= فاعلان)
۱۰/۶۳	۷۴	۳	۱۳/۷۴	۸۰	۴	۴	مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن (= فاعلان)
۵/۴۵	۳۸	۵	۶/۸۷	۴۰	۵	۵	فَعِلَاتِن مفاعِلن فَعِلن (= فَعِلان، فع لن، فع لان)
۴/۸۸	۳۴	۸	۵/۸۴	۳۴	۶	۶	مفاعیلن مفاعیلن فاعولن (= مفاعیلن)
۴/۰۲	۲۸	۹	۴/۹۸	۲۹	۷	۷	مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
۳/۸۷	۲۷	۱۰	۳/۷۸	۲۲	۸	۸	فاعلاتن فاعلاتن فاعلن (= فاعلان)
۳/۰۱	۲۱	۱۱	۳/۷۸	۲۲	۹	۹	مفعول فاعلاتن // مفعول فاعلاتن
۵/۱۷	۳۶	۷	۳/۰۹	۱۸	۱۰	۱۰	مفعول مفاعیلن فاعولن (= مفاعیلن)
۱/۷۲	۱۲	۱۵	۲/۰۶	۱۲	۱۱	۱۱	مفعول مفاعیلن // مفعول مفاعیلن
۰/۴۳	۳	۱۷	۱/۸۹	۱۱	۱۲	۱۲	فاعولن فاعولن فاعولن فاعولن (= فاعولن)
۱/۷۲	۱۲	۱۵	۱/۳۷	۸	۱۳	۱۳	مستعلن مستعلن مستعلن مستعلن
۵/۳۱	۳۷	۶	۱/۳۷	۸	۱۳	۱۳	مفعول مفاعیلن مفاعیلن فاعولن (= مفاعیلن)
۱/۲۹	۹	۱۶	۱/۳۰	۶	۱۵	۱۵	مفتعلن فاعلاتن مفتعلن فع (فاع)
۰/۱۴	۱	۱۹	۰/۸۵	۵	۱۶	۱۶	فاعولن فاعولن فاعولن فاعولن
۲/۷۲	۱۹	۱۲	۰/۸۵	۵	۱۶	۱۶	مفتعلن فاعلن // مفتعلن فاعلن
۰/۴۳	۳	۱۷	۰/۸۵	۵	۱۶	۱۶	مفعول مفاعیلن مفاعیلن
۱/۲۹	۱۹	۱۶	۰/۶۸	۴	۱۷	۱۷	مفتعلن مفتعلن فاعلن (= فاعلان)
۱/۸۶	۱۳	۱۴	۰/۵۱	۳	۱۸	۱۸	مفاعیلن فَعِلَاتِن // مفاعیلن فَعِلَاتِن
۰	۰	۰	۰/۳۴	۲	۱۹	۱۹	مستعلن مستعلن مستعلن
۰	۰	۰	۰/۳۴	۲	۱۹	۱۹	مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلاتن
۰/۲۸	۲	۱۸	۰/۱۷	۱	۲۰	۲۰	فَعِلَاتِن فَعِلَاتِن فَعِلَاتِن فَعِلن (فع لان)
۳/۰۱	۲۱	۱۱	۰/۱۷	۱	۲۰	۲۰	فَعِلَاتِن فاعلاتن // فَعِلَاتِن فاعلاتن
۲/۵۸	۱۸	۱۳	۰/۱۷	۱	۲۰	۲۰	مفتعلن مفاعیلن // مفتعلن مفاعیلن
۰/۴۳	۳	۱۷	۰/۱۷	۱	۲۰	۲۰	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
۹۸/۱۳	۶۸۳		۹۹/۵۵	۵۸۲			جمع

جدول وزن‌هایی از غزل‌های سعدی که سیف بر آن وزن‌ها غزلی نسروده است

ردیف	وزن	رتبه	بسامد	درصد از کل غزل‌ها
۱	فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن	۱۵	۱۲	۱/۷۲
۲	مستفعلن فَعِلن مستفعلن فَعِلن	۱۹	۱	۰/۱۴
	جمع		۱۳	۱/۸۶

جدول وزن‌هایی از غزل‌های سیف که سعدی بر آن وزن‌ها غزلی نسروده است

ردیف	وزن	رتبه	بسامد	درصد از کل غزل‌ها
۱	مستفعلن مستفعلن مستفعلن	۱۹	۲	۰/۳۴
۲	مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلاتن	۱۹	۲	۰/۳۴
	جمع		۴	۰/۶۸

آن‌گونه که از جدول فهرست اوزان غزل‌های سیف برمی‌آید، شاعر به سه دسته از وزن‌ها بی‌توجه یا کم‌توجه بوده است: ۱- به وزن‌های شاد و طرب‌انگیز و خیزشی هم‌چون: بحر سریع (مفتعلن مفتعلن فاعلن)، بحر رجز (الف: مستفعلن چهار بار ب: مفتعلن چهار بار ج: مفاعلن چهار بار د: فاعلن فاعلن فاعلن فع و ...)- ۲ به وزن‌های متناوب‌الارکان و دوری که بی‌ارتباط به مورد بالا نیست. نظیر: الف: فَعِلاتُ فاعلاتن // فَعِلاتُ فاعلاتن ب: مفتعلن فاعلن // مفتعلن فاعلن ج: مفتعلن مفاعلن // مفتعلن مفاعلن د: فع لن فعولن // فع لن فعولن ه: مفعولُ مفاعیلن // مفعولُ مفاعیلن و: مفعولُ فاعلاتن // مفعولُ فاعلاتن.

پس وزن‌های طرب‌انگیز و خیزشی که هجاهای کوتاه آن‌ها بیش‌تر است یا به مناسبت دوری بودن نشان نوعی حرکت و جنبش دارند ملائم و هم‌آهنگ با عاطفه، اندیشه، ذوق و سلیقه‌ی سیف فرغانی نخواهند بود.

۳- به وزن سنگین و نامطبوع و غیر دل‌نشین که موسیقی تأثیر در ذهن و روح خواننده و شنونده ایجاد نمی‌کند تا بتواند عاطفه و احساسی انتقال یابد، مثل: الف: بحر هزج، وزن: مفعولُ مفاعلن مفاعیلن ب: بحر رمل، وزن: فَعِلاتُن فَعِلاتُن فَعِلاتُن فع که ناصر خسرو و دیگران به‌کار گرفته‌اند. ج: وزن‌های بحرهای قریب و مشاکل و نظیر آن‌ها که نزد شاعران بزرگ زبان فارسی استقبال نشده، در شعر سیف نیز بی‌جاذبه بوده است. سیف فرغانی هم‌چون سعدی از وزن‌های آشنا و معمول بهره گرفته و از

به‌کارگیری وزن‌های غریب و ناآشنا که در گوش خوانندگان سنگین و دشوار باشد پرهیز کرده است. به‌عبارت دیگر وزن‌های غزل‌های هردو شفاف است نه کدر. «بسیاری از وزن‌ها را در همان نخستین برخورد ادراک می‌کنیم و بعضی وزن‌ها را چندین بار باید مورد دقت قرار دهیم تا تناسب نظام ایقاعی آن‌ها بر ما روشن شود، من این‌گونه اوزان را شفاف می‌خوانم؛ وزن‌هایی که در نخستین برخورد، نظام ایقاعی آن بر شنونده یا قرائت‌کننده به‌روشنی احساس شود. در عوض وزن‌هایی که به دشواری بتوان نظام ایقاعی آن را دریافت اوزان کدر می‌خوانم». (موسیقی شعر/ ۳۹۷-۳۹۶).

جدول وزن‌های بلند در غزل‌های سیف

ردیف	وزن	بسامد غزل‌ها	درصد از کل غزل‌ها	درصد از وزن‌های بلند
۱	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن (= فاعلان)	۸۳	۱۴/۲۶	۵۲/۸۶
۲	مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن	۲۹	۴/۹۸	۱۸/۴۷
۳	مفعول فاعلاتن / مفعول فاعلاتن	۲۲	۳/۷۸	۱۴/۰۱
۴	مفعول مفاعیلن / مفعول مفاعیلن	۱۲	۲/۰۶	۷/۶۴
۵	مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن	۸	۱/۳۷	۵/۰۹
۶	مفعول فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن	۲	۰/۳۴	۱/۲۷
۷	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن	۱	۰/۱۷	۰/۶۳
	جمع	۱۵۷	۲۶/۹۷	۹۹/۹۷

وزن‌های بلند غزل‌های سیف نسبت به قصایدش از کمیت و تنوع بیش‌تری برخوردار است. تعداد این اوزان در قصاید ۴ مورد ولی در غزل‌ها ۷ مورد می‌باشد. بسامد وزن‌های بلند در قصاید سیف ۲۷ مورد؛ یعنی ۲۲/۸۸ درصد، حال آن‌که در غزل‌های سیف ۱۵۷ مورد؛ یعنی ۲۷/۲۶ درصد است.

وزن رجز مَثَمَّن سالم، رمل مَثَمَّن سالم و هزج مَثَمَّن اُخرب در قصاید سیف به‌کار نرفته‌اند. وزن مفعول فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن در غزل‌های سعدی به‌کار نرفته، تعداد وزن‌های بلند در غزل‌های سعدی ۶ وزن با بسامد ۱۵۲ مورد و ۲۱/۸۳ درصد است.

جدول وزن‌های متوسط در غزل‌های سیف

ردیف	وزن	بسامد غزل‌ها	درصد از کل غزل‌ها	درصد از وزن‌های متوسط
۱	فَعِلَاتِنُ فَعِلَاتِنُ فَعِلَاتِنُ فَعِلُنْ (= فَعِلَانُ، فَع لِن، فَع لَان)	۹۵	۱۶ / ۳۲	۳۲ / ۷۵
۲	مفاعِلنُ فَعِلَاتِنُ مفاعِلنُ فَعِلُنْ (= فَعِلَانُ، فَع لِن، فَع لَان)	۸۴	۱۴ / ۲۶	۲۸ / ۹۶
۳	مفعولُ فاعِلاتُ مفاعیلُ فاعِلنْ (= فاعِلان)	۸۰	۱۳ / ۲۴	۲۷ / ۵۸
۴	مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فَعولنْ (= مفاعیلُ)	۸	۱ / ۳۷	۲ / ۷۵
۵	مفتعلنُ فاعِلاتُ مفتعلنُ فَع (= فاع)	۶	۱ / ۳۰	۲ / ۰۶
۶	فَعولنُ فَعولنُ فَعولنُ فَعولنُ	۵	۰ / ۸۵	۱ / ۷۲
۶	مفتعلنُ فاعِلنْ // مفتعلنُ فاعِلنْ	۵	۰ / ۸۵	۱ / ۷۲
۷	مفاعِلنُ فَعِلَاتِنُ // مفاعِلنُ فَعِلَاتِنُ	۳	۰ / ۵۱	۱ / ۰۳
۸	مستفعلنُ مستفعلنُ مستفعلنُ	۲	۰ / ۳۴	۰ / ۶۸
۹	فَعِلَاتُ فاعِلاتنْ // فَعِلَاتُ فاعِلاتنْ	۱	۰ / ۱۷	۰ / ۳۴
۱۰	مفتعلنُ مفاعِلنْ // مفتعلنُ مفاعِلنْ	۱	۰ / ۱۷	۰ / ۳۴
	جمع	۲۹۰	۴۹ / ۸۲	۱۰۰

کمیت و تنوع وزن‌های متوسط نیز هم‌چون وزن‌های بلند، نسبت به قصاید سیف افزونی دارد. تعداد این وزن‌ها در قصاید ۶ وزن و با بسامد ۵۴ مورد ۴۵/۷۶ درصد کل قصاید را داراست. و در غزل‌ها ۱۱ وزن با بسامد ۲۹۰ مورد؛ یعنی ۴۹/۸۲ درصد کل غزل‌ها را در بر دارند. وزن: ۱- مفتعلن فاعِلن (دو بار) ۲- مفاعِلن فَعِلَاتِن (دو بار) ۳- فَعِلَاتُ فاعِلاتن (دو بار) ۴- مفتعلن مفاعِلن (دو بار) ۵- مستفعلن (سه بار) در قصاید سیف به کار نرفته‌اند. سعدی وزن مستفعلن (سه بار) را به کار نرفته ولی دو وزن ۱- مستفعلن فَعِلُن (دو بار) ۲- فَعِلَاتِن (چهار بار) را به کار برده است. بنابراین در غزل‌های سعدی ۱۲ وزن متوسط با بسامد ۴۲۲ مورد؛ یعنی ۶۰/۶۳ درصد غزل‌ها مواجه هستیم.

جدول وزن‌های کوتاه در غزل‌های سیف

ردیف	وزن	بسامد غزل‌ها	درصد از کل غزل‌ها	درصد از وزن‌های کوتاه
۱	فَعِلَاتِن مفاعِلن فَعِلُن (= فَعِلَان، فع لن، فع لان)	۴۰	۶ / ۸۷	۶۲ / ۲۹
۲	مفاعیلن مفاعیلن فعولن (= مفاعیلُن)	۳۴	۵ / ۸۴	۲۵ / ۱۸
۳	فاعلاتن فاعلاتن فاعلن (= فاعلان)	۲۲	۳ / ۷۸	۱۶ / ۲۹
۴	مفعولُ مفاعِلن فعولن (= مفاعیلُن)	۱۸	۳ / ۰۹	۱۳ / ۳۳
۵	فعولن فعولن فعولن فَعَل (فعول)	۱۱	۱ / ۸۹	۱۴ / ۸
۶	مفعولُ مفاعِلن مفاعیلن	۵	۰ / ۸۵	۳ / ۷۰
۷	مفتعلن مفتعلن فاعلن (= فاعلان)	۴	۰ / ۶۸	۲ / ۹۶
۸	فَعِلَاتِن فَعِلَاتِن فَعِلُن (=فع لان)	۱	۰ / ۱۷	۰ / ۷۴
	جمع	۱۳۵	۲۳ / ۱۹	۹۹ / ۹۶

اوزان کوتاه غزل‌های سیف، ۲ مورد از قصایدش بیش‌تر است؛ به عبارت دیگر وزن مفعولُ مفاعِلن مفاعیلن و وزن‌های مفتعلن مفتعلن فاعلن در قصاید سیف کاربرد نداشته‌اند. جالب این است که وزن‌های کوتاه با ۳۷ مورد ۳۱/۳۵ درصد اوزان قصاید سیف را تشکیل می‌دهند؛ حال آن‌که در غزل‌ها با ۱۳۸ مورد ۲۳/۱۹ درصد اوزان غزل‌هایش را در بردارند در صورتی‌که این وزن‌ها با مثنوی و غزل نسبت به قصیده مناسب‌تر هستند. سعدی در غزل‌هایش هم‌چون سیف هشت وزن را به کار برده به طوری که این اوزان با بسامد ۱۵۲ مورد ۲۱/۸۳ درصد وزن‌های غزل‌های سعدی را تشکیل می‌دهند.

جدول وزن‌های متناوب‌الارکان در غزل‌های سیف و سعدی

ردیف	نام وزن	سیف فرغانی			سعدی		
		رتبه	بسامد	درصد	رتبه	بسامد	درصد
۱	مفعولُ فاعلاتن مفعولُ فاعلاتن	۹	۲۲	۳۷ / ۷۸	۱۱	۲۱	۳ / ۱۰
۲	مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن	۱۰	۱۸	۳ / ۰۹	۱۵	۱۲	۱ / ۷۲
۳	مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن	۱۶	۵	۰ / ۸۵	۱۳	۱۹	۲ / ۵۸
۴	مفاعِلن فاعلاتن مفاعِلن فاعلاتن	۱۸	۳	۰ / ۵۱	۱۴	۱۳	۱ / ۸۶

۳/۰۱	۲۱	۱۱	۰/۱۷	۱	۲۰	فَعْلَاتُ فاعلاتن فَعْلَاتُ فاعلاتن
۲/۵۸	۱۸	۱۳	۰/۱۷	۱	۲۰	مَفْعَلُنْ مفاعِلن مَفْعَلُنْ مفاعِلن
۱۴/۹۴	۱۰۴		۸/۵۹	۵۰		جمع

در غزل‌های سیف از میان وزن‌های متناوب‌الارکان دو وزن سنگین، باوقار و پُرهیمه ۴۰ مورد یا ۸۰ درصد این وزن‌ها را تشکیل می‌دهند و وزن‌های دارای هجای کوتاه که بیش‌تر برای مفاهیم شاد و طرب‌انگیز به‌کار می‌روند ۱۰ مورد یا ۲۰ درصد وزن‌های متناوب هستند. وزن‌های متناوب‌الارکان در غزل‌های سیف جمعاً ۵۰ مورد و ۸/۵۹ درصد کل وزن‌های غزل‌های سیف هستند. در ۱۱۸ قصیده‌ی سیف، فقط یک بار وزن مفعول فاعلاتن (دو بار) به‌کار رفته که ۰/۸۴ درصد است. در غزل‌های سعدی نیز این شش وزن به ترتیب: ۲۱، ۱۲، ۱۹، ۱۳، ۲۱ و ۱۸ مورد به‌کار رفته‌اند. به بیان دیگر سعدی از هر دو گروه وزن‌های سنگین و شاد به یک نسبت بهره گرفته به‌علاوه وزن مستفعلن فعلن (دوبار) را یک مورد به‌کار برده است. وزن‌های متناوب‌الارکان در غزل‌های سعدی ۱۰۵ مورد و ۱۵/۸۰ درصد از کل غزل‌های سعدی را شامل می‌شوند.

تسکین‌های (سکته‌های) عروضی درون‌مصراع‌ی در غزل‌های سیف فرغانی

یکی از اختیارات شاعری، اختیار تسکین (سکته، ابدال یا تبدیل) است. اختیار تسکین یا سکته که بعضی آن را تبدیل نیز نامیده‌اند عبارت است از آوردن یک هجای بلند به جای دو هجای کوتاه در همه جای مصراع، جز هجای آغازین. «تبدیل در همه‌ی اوزان جایز و بسیار شایع است. تبدیل دو هجای کوتاه متوالی به یک بلند در اثنای هر وزنی چون دو هجای کوتاه در پی یکدیگر واقع شوند، جایز است به جای آن دو یک هجای بلند قرار داد.» (وزن شعر فارسی/۲۶۸). تسکین عروضی در موسیقی شعر نیز نقش بسزایی دارد. بدین ترتیب که اگر سکته‌ی عروضی در آخر مصراع باشد، گوش شنونده آن را احساس نمی‌کند و در موسیقی شعر نیز تفاوت ایجاد نمی‌شود؛ ولی اگر در وسط مصراع اتفاق بیفتد - که مورد بحث ما نیز همین تسکین هاست - موسیقی شعر را دگرگون می‌کند. آن را از روانی به سنگینی و از وزن شاد و

سعدی بر وزن مفتعلن مفاعِلن || مفتعلن مفاعِلن نیز دو مورد تسکین درون مصراع‌ی در غزل‌هایش آورده است.

بررسی تسکین‌های درون مصراع^۱ در غزل‌های سیف
وزن فعلاتن فعلاتن فعَلن (فَعْلان، فع لن، فع لان): بحر رمل
مَثَمَن مَخْبُون محذوف (= مقصور، اصلم، اصلم مسبغ)

الف: تسکین در هر دو مصراع یک بیت

سیف فرغانی بی روی تو در فصل بهار

خوش همی گرید چون ابر تو چون گل می‌خند

غ ۲۸۱

-- /--UU /--- /-U-

مفعولن

-UU /--UU /--- /--U-

مفعولن

ب: تسکین در یک مصراع بیت

هر که روی چون گلت بیند داند به یقین که ز سودای تو در پای دلم خاری هست

غ ۱۱۷

-- /--UU /--UU /--UU

فعلاتن

-UU /--- /--UU /--U-

مفعولن

دیگر نمونه‌ها را در غزل‌های زیر از دیوان سیف می‌توان مشاهده کرد: ۸، ۱۱، ۱۶ و ۲۴ بار، ۲۴، ۳۵، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۵۲، ۶۰، ۶۲، ۷۰، ۹۲، ۹۶، ۱۱۷ دوبار، ۱۲۵، ۱۲۸ و ۱۳۰ بار، ۱۳۰، ۱۴۸، ۱۶۱، ۱۶۸، ۱۷۴، ۱۷۸، ۱۸۲، ۱۸۸، ۱۹۰، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۵۰، ۲۶۱، ۲۶۷ و ۲۶۸ بار، ۲۶۸، ۲۸۵، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۱۳، ۳۱۹، ۳۲۸، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۵، ۳۵۴، ۳۶۰، ۳۶۴، ۳۷۸ دوبار، ۳۹۸، ۴۱۵، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۲۰، ۴۳۴، ۴۴۴

۱- برای مشاهده‌ی مثال‌های سکنه‌های درون مصراع‌ی به کار رفته در غزل‌های سعدی به مقاله‌ی «تسکین (سکنه) عروضی در غزل‌های خاقانی و سعدی» مراجعه شود. (ادبیات و علوم انسانی/ ۱۶۰-۱۳۵).

۲- عدد ذکر شده در پایان واژه‌ها، ترکیبات، مصراع‌ها و ابیات، بیانگر شماره‌ی غزل از دیوان سیف فرغانی تصحیح ذبیح‌الله صفا است.

۴۵۱، ۴۵۸، ۴۷۳، ۴۷۶، ۴۸۳، ۴۸۵، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۱۴، دو بار، ۵۲۵، دو بار، ۵۳۰، ۵۳۲،
دو بار، ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۹، ۵۴۹، ۵۵۳، ۵۶۲، دو بار، ۵۷۳.

وزن مفاعِلن فَعَلاتن مفاعِلن فَعْلُن (= فَعْلان، فَع لَن، فَع لان): بحر
مجتث مثنیٰ مخبون محذوف (= مقصور، اصلم، اصلم مسبغ)

الف: تسکین در هر دو مصراع یک بیت

ندای وصلش در گوش خلق چون آید؟ فروغ رویش در روز بار چون گنجد

غ ۳۱

-- /-U-U /--- /-U-U

مفعولن

-- /-U-U /--- /-U-U

مفعولن

ب: تسکین در یک مصراع بیت

به باغ کردم بهر گل آشیان چه کنم؟

ز کوی او نروم همچون سیف فرغانی

غ ۴۸

-UU /-U-U /--- /-U-U

مفعولن

-- /-U-U /--UU /-U-U

فَعَلاتن

دیگر موارد را در غزل‌های ذیل می‌توان جست‌وجو کرد: ۴۸ دو بار، ۵۵، ۶۳،
۸۲ دو بار، ۱۲۳، ۱۵۱، ۱۵۸، دو بار، ۱۷۷ دو بار، ۱۸۰، ۱۹۶، ۲۰۹، ۲۶۶، ۲۸۷ دو بار،
۳۵۳، ۳۷۷، ۳۸۳ دو بار، ۳۹۶ دو بار، ۴۰۰، ۴۱۶ دو بار، ۴۲۲ دو بار، ۴۲۷، ۴۵۳، ۴۶۰،
۴۵۷، ۴۸۲ دو بار، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۷، ۵۶۰ سه بار.

وزن مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن (= فاعلان): بحر مضارع اخرب
مکفوف محذوف (= مقصور)

در وصف او هر آنچه تو گفتی خیال تست

آن دوست در تصوّر ناید خیال او

غ ۸۸

-U- /U--U/ U-U- /U--

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

-U- /U-- /--U- /U--

مفعولُ فاعلاتن مفعولُ فاعِلن

دیگر نمونه‌ها را در غزل‌های زیر می‌توان جست: ۴۳، ۱۱۴، ۱۷۹، ۲۶۲، ۳۲۴،

۴۱۱، ۴۱۲، ۴۲۲، ۴۹۹، ۴۵۰، ۵۶۴، ۵۷۱.

وزن مفعولُ مفاعِلنُ فعولن (= مفاعیل): بحر هزج مسدس اُخرب
مقبوض محذوف (= مقصور)

الف: تسکین در هر دو مصراع یک بیت

نابینا هم‌چو چشم نرگس / ناگویا چون زبان سوسن

غ ۱۴۲

---U / -U- / ---

---U / -U- / ---

مفعولن / فاعلن / فعولن

مفعولن / فاعلن / فعولن

ب: تسکین در یک مصراع بیت

نزدیکش کن به خود کزین بیش / پروانه نمی‌شکبید از دور

غ ۱۸۷

---U / -U-U / U--

---U / -U- / ---

مفعولُ / مفاعِلنُ / فعولن

مفعولن / فاعلن / فعولن

سایر سکنه‌های درون مصراعی در غزل‌های زیر وجود دارد: ۱۴۲ دو بار، ۲۴۷، ۳۳۷، ۴۷۱.

وزن مفاعِلنُ فعلاتن / / مفاعِلنُ فعلاتن: بحر مجتث مَثمنُ مخبون

اگرچه انده عشقت به‌جان خریدم لیکن / زیان نکرد و مصون است بیع ما ز اقالن

غ ۲۱

---UU / -U-U // ---UU / -U-U / --- / -U-U // ---UU / -U-U

فعلاتن

مفعولن

دیگر نمونه‌ها عبارت‌اند از غزل‌های: ۲۱ دو بار، ۸۹ دو بار.

وزن مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن (= مفاعیل): بحر هزج مَثمنُ اُخرب
مکفوف محذوف (= مقصور)

گر هشت بهشتم بدهد دوست که بستان / نستانم و چون دوزخ جویای مزیدم

غ ۴۵۶

---U / U-- / ---U / U--

---U / U--U / U--U / U--

مفاعیلن مفعولٌ

مفاعیلٌ مفاعیلٌ

نمونه‌ی دیگر: غ ۴۵۶

وزن مفعولٌ مفاعِلن مفاعیلن: بحر هزج مسدّس اُخرَب مقبوض صحیح

عروض و ضرب

مر طوبی را به زیر ظلّ دارد

و آن سدره‌ی منتهای قدّ تو

غ ۱۶۹

---U /-U- /---

---U /-U-U/ U--

مفعولن فاعلن

مفعولٌ مفاعِلن

نمونه‌ی دیگر: غ ۱۶۹

وزن مفتعلن فاعلاتٌ مفتعلن فاع (= فاع): بحر منسرح مَثَمَن مطوی

منحور (= مجدوع)

ستّ جهت را به نور سبّ مثنائی

فاتحه‌ی این حدیث دارد یک رنگ

غ ۱۰۰

- /-UU- /U-U- /-UU-

- /--- /U-U- /-UU-

مفتعلن

مفعولن

وزن مفتعلن مفتعلن فاعِلن: بحر سریع مسدّس مطوی مکشوف

بی تو جهان کلبه‌ی احزان من

سیف همی گوید تو یوسفی

غ ۵۲۴

-U- /-UU- /-UU-

-U- /--- /-UU-

مفتعلن

مفعولن

وزن فعلاتن فعلاتن فَعْلَن (= فعلان): بحر رمل مسدّس مخبون

محدوف (= مقصور)

عافیت خواه که بیمارت اوست

سیف فرغانی بحر دل خویش

غ ۱۴۱

-- /--UU /--U-

-UU /--- /--U-

فعالتن

مفعولن

نتیجه گیری

قصاید و غزل‌های سیف فرغانی، آن قدر دارای استحکام، پختگی، انسجام، اندیشه و مضامین نو است که تحسین و شگفتی خوانندگان شعرش را برمی‌انگیزاند. هرچند از او و شعرش ذکر در کتاب‌های تذکره نیامده باشد.

سیف فرغانی تقریباً معاصر سعدی بود و با توجه به قصایدش با سعدی، مکاتبه نیز داشته است. سیف در موسیقی بیرونی (عروض) غزل‌هایش، بسیار از سعدی تأثیر پذیرفته است. موارد تشابه غزل‌های دو شاعر آن است که ۱. بحرهای رمل و هزج، بیش از نیمی از وزن‌های غزل‌های آن دو را در بر می‌گیرد. ۲. سیف همانند سعدی از اوزان شفاف بهره گرفته و از به‌کارگیری وزن‌های دور از ذهن و کدر دوری جسته است. ۳. در میزان به‌کارگیری وزن‌های کوتاه دو شاعر به هم نزدیک‌اند. موارد تفاوت عبارت‌اند از: ۱. گرایش و تمایل سعدی به بحرهای هزج، مجتث، رجز، منسرح و سریع بیش‌تر است؛ حال آن‌که سیف فرغانی به بحرهای متقارب و مضارع گرایش داشته است. ۲. اوزان غزل‌های سیف بیش‌تر از نوع پُرهیمنه، سنگین و باوقارند و وزن‌های ضربی و شاد در شعرش بسیار کم‌کاربرد هستند. شاید موارد زیر را در این زمینه بتوان مؤثر دانست: الف- زبان غزل‌های سیف به ویژگی‌های زبان قصاید سبک خراسانی و زادگاهش فرغانه و ماوراءالنهر نزدیک است. ب- غزل سعدی سراسر عشق و عرفان است ولی در غزل‌های سیف گاهی درون‌مایه‌های اجتماعی برجستگی می‌یابد که زبان شاعر را به سمت و سوی پند، اندرز و حکمت می‌کشاند در نتیجه شاعر وزن‌های سنگین را برمی‌گزیند که گاهی نیز با سکنه‌ی عروضی همراه می‌شود. ج. سیف، شخصیت اندرزگویی به حاکمان جور داشته و از مشاهده‌ی ناملازمات جامعه ناخشنود بوده؛ هرچند که این ویژگی در قصایدش آشکارتر است؛ ولی در غزل‌های او نیز بی‌تأثیر نبوده است. د. شخصیت عرفانی و انزواطلب سیف فرغانی باعث شده که شعر او بیش‌تر غمگین و درون‌گرا باشد؛ حال آن‌که، شخصیت سعدی به واقع‌گرایی و بهره‌مندی از شادی‌های زندگی و توصیف لذت‌هایش متمایل است. هـ. تخلص و نام شاعری «سیف فرغانی» ترکیبی سنگین و ثقیل است که چندین هجای بلند متوالی دارد؛ بنابراین شاعر ناچار می‌شود یا وزن‌های سنگین برگزیند که هجاهای بلند آن

زیاد باشد یا آن که در بسیاری وزن‌ها از اختیار سخته بهره گیرد در صورتی که تخلص «سعدی» کوتاه است و دارای دو هجای بلند است که گاهی نیز با توجه به هم‌نشینی با پسوند الف ندا (سعدیا) یا دیگر واژه‌ها، هجای دوم واژه‌ی سعدی قابلیت کوتاه شدن می‌یابد. ۳. میزان وزن‌های بلند به کار رفته در غزل‌های سیف ۶٪ از غزل‌های سعدی بیش‌تر است؛ حال آن‌که بسامد وزن‌های متوسط در غزل‌های سعدی ۱۱٪ بر غزل‌های سیف ترجیح دارد. ۴. وزن‌های متناوب‌الارکان در غزل‌های سعدی ۷٪ افزون‌تر است. ۵. هرچند که تعداد غزل‌های سعدی (با در نظر گرفتن غزل‌واره‌ها) ۱۱۳ غزل بیش‌تر از غزل‌های سیف است، بسامد سخته‌ها (تسکین‌ها)ی عروضی درون‌مصراع‌ی در غزل‌های سیف بیش از دو برابر این نوع سخته‌ها در غزل‌های سعدی است. در مجموع زبان غزل‌های سعدی روان‌تر، ملایم‌تر و خوش‌آهنگ‌تر از غزل‌های سیف فرغانی است.

منابع

- ۱- رازی، شمس‌الدین محمد بن قیس، *المعجم فی معاییر اشعار العجم*، تصحیح محمد بن عبدالوهاب قزوینی، *مقابله و تصحیح مدرّس رضوی*، چ ۳، تهران، زوآر، ۱۳۶۰.
- ۲- سعدی، مصلح بن عبدالله، *کلیات*، به اهتمام محمدعلی فروغی، چ ۳، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.
- ۳- سیف فرغانی، *دیوان*، تصحیح و مقدمه ذبیح‌الله صفا، چ ۲، تهران، فردوس، ۱۳۶۴.
- ۴- شفیعی کدکنی، محمدرضا، *موسیقی شعر*، چ ۲، تهران، آگاه، ۱۳۶۸.
- ۵- شمیسا، سیروس، *فرهنگ عروضی*، چ ۳، تهران، فردوس، ۱۳۷۵.
- ۶- _____، *آشنایی با عروض و قافیه*، چ ۱۸، تهران، فردوس، ۱۳۸۱.
- ۷- _____، *معیارالاشعار ضمیمه‌ی شعر و شاعری در آثار خواجه نصیرالدین طوسی*، معظمه اقبالی (اعظم)، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰.
- ۸- ماهیار، عباس، *عروض فارسی*، تهران، قطره، ۱۳۷۳.
- ۹- مشهدی، محمدمیر، *مقایسه تسکین (سخته) عروضی در غزل‌های خاقانی و سعدی*، مجله‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، شماره‌ی ۲۳، سال هشتم، ص ۱۶۰-۱۳۵.
- ۱۰- _____، *تسکین و موسیقی شعر*، پژوهش‌های ادبی، شماره‌ی ۹ و ۱۰، ص ۲۸-۹.

- ۱۱- ناتل خانلری، پرویز، *وزن شعر فارسی*، ج ۲، تهران، طوس، ۱۳۶۷.
- ۱۲- وحیدیان کامیار، تقی، *بررسی منشأ وزن شعر فارسی*، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰.
- ۱۲- _____، *وزن و قافیه‌ی شعر فارسی*، ج ۷، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۶.

